

II.ÚS 2379/08 ze dne 9. 7. 2009

N 157/54 SbNU 33

Právo na zdraví ve výkonu trestu a jeho soudní ochrana

ČESKÁ REPUBLIKA

NÁLEZ

Ústavního soudu

Jménem republiky

Nález

Ústavního soudu - II. senátu složeného z předsedy senátu Stanislava Balíka a soudců Dagmar Lastovecké a Jiřího Nykodýma - ze dne 9. července 2009 sp. zn. II. ÚS 2379/08 ve znění opravného usnesení ze dne 2. září 2009 ve věci ústavní stížnosti A. Ž. proti usnesení Vrchního soudu v Praze č. j. 1 Co 238/2008-123 ze dne 17. července 2008, jímž bylo potvrzeno rozhodnutí soudu prvního stupně a zastaveno řízení o odvolání G. T., a proti usnesení Městského soudu v Praze č. j. 34 C 112/2007-93 ze dne 22. února 2008, jímž stěžovateli a dalším čtyřem žalobcům nebylo přiznáno osvobození od soudních poplatků, bylo zastaveno řízení o žalobě Z. B. a ohledně této žaloby bylo rozhodnuto o náhradě nákladů řízení (žalobou se stěžovatel jako vězeň společně s dalšími osobami po České republice - Vězeňské službě České republiky domáhal ochrany svého práva na zdraví, které má být porušováno neplněním povinností podle zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů), za účasti 1. Vrchního soudu v Praze a 2. Městského soudu v Praze jako účastníků řízení.

Výrok

1. Usnesení Vrchního soudu v Praze č. j. 1 Co 238/2008-123 ze dne 17. července 2008 ve výroku II. ohledně stěžovatele a usnesení Městského soudu v Praze č. j. 34 C 112/2007-93 ze dne 22. února 2008 ve výroku III. ohledně stěžovatele se ruší.

2. Ve zbytku se ústavní stížnost zamítá.

Odůvodnění:

I.

Rekapitulace ústavní stížnosti

1. Ústavní stížností podanou k poštovní přepravě dne 19. září 2008 se stěžovatel domáhá zrušení v záhlaví označených rozhodnutí, z nichž usnesením soudu prvního stupně jemu a dalším čtyřem žalobcům nebylo přiznáno osvobození od soudních poplatků, bylo zastaveno řízení o žalobě Z. B. a ohledně této žaloby bylo rozhodnuto o náhradě nákladů řízení a usnesením soudu druhého stupně bylo k odvolání stěžovatele a L. O. potvrzeno usnesení soudu prvního stupně a bylo zastaveno řízení o odvolání G. T. Tvrdí, že uvedenými rozhodnutími došlo k porušení jeho základních práv podle čl. 36 a násl. Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

2. V ústavní stížnosti je rekapitulováno, že stěžovatel společně s dalšími osobami podal žalobu, kterou se po České republice - Vězeňské službě České republiky domáhal ochrany svého práva na

zdraví, které je porušováno neplněním povinností podle zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Je totiž jako vězeň dlouhodobě vystaven účinkům tzv. pasivního kouření. Nesouhlasí se závěrem obecných soudů obsaženým v napadených usneseních, že se z jeho strany jedná o zjevně bezúspěšné uplatňování práva, když zákaz kouření podle zákona č. 379/2005 Sb. se nevztahuje na věznice s odůvodněním, že budovy věznic jsou sice budovami státního orgánu, ale že tyto budovy neposkytují veřejné služby. Poukazuje na sdělení vedlejšího účastníka řízení z 13. listopadu 2007, že ochraně před účinky pasivního kouření podléhá Věznice Plzeň, ale nikoliv Věznice Valdice.

3. Stěžovatel argumentuje, že je nositelem práva na zdraví zakotveného v čl. 31 Listiny. Vzhledem k jeho současnému postavení odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody jsou sice jeho práva a svobody omezeny, ale jen v rozsahu § 27 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Tato omezení se nikterak nedotýkají práva na zdraví. Využil tedy svého práva a domáhá se žalobou u soudu jeho ochrany jako práva osobnostního. Obecným soudům má za zlé, že jako zjevně bezúspěšné uplatňování práva s akcentem na jimi tvrzenou nezávažnost zákona č. 379/2005 Sb. označili to, že se domáhá ochrany zdraví před následky pasivního kouření, jemuž je ve věznici vystaven a kterému se nemůže vyhnout jako odsouzený, který musí dodržovat vězeňský řád a rozkazy příslušníků vězeňské služby. Je názoru, že věznice jsou budovami státního orgánu a jako takové podléhají režimu zákona č. 379/2005 Sb. stejně jako celá řada jiných budov, které nejsou v zákoně výslovně zmíněny. I kdyby byl Ústavní soud shodného názoru s obecnými soudy, potom je třeba vzít v úvahu účel a smysl tohoto zákona, který chrání občany před následky kouření ve venkovních prostorách. Pravomocně odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody jsou v uzavřených prostorách věznic, kde vykonávají mnohdy dlouholeté tresty. V žalobě popsané podmínky a činnost, resp. nečinnost vedlejšího účastníka řízení splňují dle jeho názoru podmínky tzv. jiného jednání ohrožujícího a porušujícího občanské právo na ochranu zdraví, které je v rozporu jak se zákonem č. 379/2005 Sb., tak s ustanovením § 6 odst. 2 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, které ukládá povinnost zajistit, aby odsouzeným ve výkonu trestu nevznikala bezdůvodná újma, tedy nesporně i újma na zdraví. Pokud obecné soudy uvedly, že nejsou oprávněny přezkoumávat podmínky výkonu trestu, resp. že nelze vymáhat povinnosti vedlejšího účastníka řízení, které mu zákon neukládá, tvrdí, že se jedná o účelové posunutí žalobního tvrzení a žádání. Uváděné poměry ve Věznici Valdice pouze dokumentují podmínky, za nichž k tvrzenému porušování práva na ochranu zdraví dochází. Poukazuje na rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Kreuz proti Polsku (č. 28249/95 ze dne 19. června 2001) zdůrazňující právo na soud, jehož omezení je slučitelné s čl. 6 odst. 1 Úmluvy pouze tehdy, když sleduje legitimní cíl a když mezi tímto cílem a použitými prostředky existuje přiměřený vztah. Jde přitom o zajištění nikoli práv, jež jsou teoretická či iluzorní, nýbrž práv praktických a účinných, a to obzvláště u práva na přístup k soudům s ohledem na výsadní místo, jaké v demokratické společnosti zaujímá právo na spravedlivý proces.

II.

Rekapitulace vyjádření ostatních účastníků řízení

4. Ústavní soud vyzval ostatní účastníky řízení, aby se k ústavní stížnosti vyjádřili.

5. Vrchní soud v Praze odkázal na své rozhodnutí, konkrétně na předposlední odstavec druhé strany. Podle jeho názoru nebyla porušena práva stěžovatele na spravedlivý proces, neboť mu nebylo upřeno právo domáhat se svého práva u nezávislého a nestranného soudu. Za odepření

tohoto práva podle něj nelze považovat to, že stát svými předpisy stanoví předpoklady pro výkon tohoto práva. Stejně tak podle něj za odeprání tohoto práva nelze považovat ani to, jak posoudil zřejmou bezúspěšnost uplatňování práva podle § 138 odst. 1 občanského soudního řádu.

6. Městský soud v Praze rovněž odkázal na obsah svého rozhodnutí. Má za to, že stěžovateli nebylo odňato "právo na soud", protože soud řešil návrh na osvobození od soudních poplatků vyplývajících z žaloby. Navíc byl stěžovatel poučen, na jaké orgány se má obracet s ohledem na to, že je osobou ve výkonu trestu odnětí svobody, která tím pádem podléhá omezením vyplývajícím ze zákona o výkonu trestu odnětí svobody a jeho prováděcích předpisů.

7. Vězeňská služba České republiky se vzdala postavení vedlejšího účastníka řízení.

III.

Východiska

8. Ústavní soud se v minulosti již ve více případech zabýval důvodností nároků na osvobození od soudních poplatků. Zásadně zastává stanovisko, že rozhodnutí o tom, zda jsou splněny zákonem stanovené podmínky pro takové osvobození, spadá výhradně do rozhodovací sféry obecných soudů [viz sp. zn. IV. ÚS 271/2000 (U 28/19 SbNU 275)]. Současně však v řadě rozhodnutí připouští, že nesprávná aplikace jednoduchého práva obecnými soudy může mít za následek porušení základních práv a svobod, a to tam, kde jde o svévolný výklad, např. nerespektování kogentní normy anebo o interpretaci, jež je v extrémním rozporu s principy spravedlnosti [sp. zn. IV. ÚS 289/03 (N 125/34 SbNU 281)].

9. O zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva se jedná zejména tehdy, jestliže již ze skutkových tvrzení žadatele (aniž by bylo třeba provádět dokazování) je nepochybné, že mu ve věci nemůže být vyhověno (Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. str. 637).

10. Zdraví je součástí fyzické integrity člověka a jako takové je chráněno čl. 7 odst. 1 Listiny, chránícím nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, resp. čl. 8 odst. 1 Úmluvy, chránícím soukromý život, protože soukromý život v pojetí Evropského soudu pro lidská práva zahrnuje fyzickou a duševní integritu (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci XaY proti Nizozemí, č. 8978/80 ze dne 26. března 1985 - bod 22).

11. I tuzemská teorie dospěla k závěru, že zásahem do nedotknutelnosti osoby je porušení tělesné fyzické integrity člověka, chápáno v širším smyslu, tj. jako porušení či zhoršení zdraví, jímž může být způsobení zranění, způsobení či zhoršení choroby, a to i choroby, resp. poruchy psychické, ale i pouhé způsobení bolesti (Pavlíček, V., Hřebejk, J., Knapp, V., Kostečka, J., Sovák, Z.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl: Práva a svobody. Linde Praha: 1995. str. 69). Ustanovení čl. 7 Listiny je rozvinutím ustanovení o právu na život (čl. 6 Listiny) se zřejmým důrazem na to, zajistit ochranu člověka v běhu jeho života především po fyzické stránce (Klíma, K. a kol.: Komentář k Ústavě a Listině. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. str. 645 bod 2).

12. U práva na nedotknutelnost osoby a soukromí se tedy jedná o právo bezprostřední a působící přímo napříč celým právním řádem, které může být omezeno (čl. 7 odst. 1 alinea secunda Listiny) jen pokud je šetřeno podstaty a smyslu tohoto práva (čl. 4 odst. 4 Listiny). Proto je také podle § 27 odst. 1 a 2 zákona č. 169/1999 Sb. osobám ve výkonu trestu odnětí svobody omezeno právo na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí jen v rozsahu účelu výkonu trestu odnětí svobody, a nikoliv zcela či podle úvahy orgánů Vězeňské služby České republiky. Tímto zákonným omezením

práva na nedotknutelnost osoby tedy nemohlo dojít k zásahu práva na nedotknutelnost zdraví coby součásti tělesné integrity osoby.

13. Ze shora uvedeného pak také vyplývá, že toto právo musí vždy být pod efektivní ochranou moci soudní podle čl. 4 Ústavy České republiky [srov. sp. zn. Pl. ÚS 29/98 (N 83/14 SbNU 195; 138/1999 Sb.)]. Za efektivní ochranu soudní moci přitom nelze považovat možnost odsouzených podat stížnost v režimu § 34 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, k orgánům správy věznice (tj. orgánům Vězeňské služby České republiky) či k orgánům dozoru nad zákonností ve věznicích (tj. státnímu zástupci) již jen proto, že tyto orgány nesplňují náležitosti nezávislého a nestranného soudu (srov. rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lauko proti Slovensku č. 26138/95 ze dne 2. září 1995, Buscemi proti Itálii č. 29569/95 ze dne 16. září 1999 aj.). Obecný soud se tedy zásadně musí návrhem v této věci zabývat a nemá právo jej odmítnout, jestliže jsou splněny procesní podmínky, za nichž může ve věci jednat [srov. sp. zn. Pl. ÚS 36/93 (N 24/1 SbNU 175; 132/1994 Sb.)].

14. U nároku uplatněného u soudu je třeba vycházet z dvojčlenné teorie předmětu sporu (Macur, J.: Předmět sporu v civilním soudním řízení. Brno: Masarykova univerzita, 2002. str. 33 a násl.), podle níž má žalobce povinnost vymezit základ a předmět uplatňovaného procesního nároku, tedy vylíčit rozhodné skutečnosti a vymezit žalobní žádání - petit. Není tedy povinen uvádět právní důvod žaloby (Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. str. 341 bod 12), protože právní kvalifikace tvrzených a posléze zjištěných skutečností je věcí soudu a nikoliv žalobce (Winterová, A. a kol.: Civilní právo procesní. 5. aktualizované vydání doplněné o předpisy evropského práva. Linde Praha, 2008. str. 216). Rozhodnutí soudu, které přikládá právní kvalifikaci žalobce zásadní význam pro rozhodnutí tedy není ani v souladu se zákonem, ani není jinak předvídatelné.

15. Naopak právo na ochranu zdraví podle čl. 31 Listiny je třeba v souladu s dalšími mezinárodními instrumenty (čl. 12 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, čl. 11 Evropské sociální charty aj.) chápat jako právo moci aktivně, resp. intenzivně chránit své zdraví. Proto je také možné se tohoto práva domáhat jen v mezích zákonů, které je provádějí (čl. 41 odst. 1 Listiny), resp. v souladu s možnostmi státu takovou ochranu konkrétními zdravotnickými prostředky a opatřeními zajistit (srov. Pavlíček, V., Hřebejk, J., Knapp, V., Kostečka, J., Sovák, Z.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl: Práva a svobody. Linde Praha: 1995. str. 222-224).

IV.

Závěry

16. Obecný soud prvního stupně vyhodnotil žalobu stěžovatele a dalších osob jako žalobu na ochranu osobnosti, již se stěžovatel domáhá nemajetkové újmy ve výši 10 000 000 Kč a omluvy za to, že ve Věznici Valdice od nabytí účinnosti zákona č. 379/2005 Sb. nebyla zabezpečena řádná ochrana osob před vlivem karcinogenních zplodin z tabákových výrobků prostřednictvím tzv. "pasivního kouření". Jak Ústavní soud zjistil z vyžádaného spisu soudu prvního stupně, je takové vyhodnocení opodstatněné. V té souvislosti požádal stěžovatel o osvobození od soudních poplatků. Tato žádost byla soudem prvního stupně zamítnuta s tím, že se jedná o zjevně bezúspěšné uplatňování práva, neboť se uvedený zákon s ohledem na znění jeho § 8 nevztahuje na věznice, a že právo na nekuřácké prostředí není právem chráněným § 11 občanského zákoníku. Navíc soud prvního stupně uvedl, že je kouření ve vymezených prostorách Věznice Valdice normativně zakázáno vnitřním řádem této věznice a soud nemá v pravomoci přezkoumávat poměry osob ve výkonu trestu. K odvolání stěžovatele se odvolací soud ztotožnil se soudem prvního stupně v tom, že se zákon č. 379/2005 Sb. na věznice nevztahuje, avšak nikoliv v tom, že

"právo na nekuřácké prostředí" není právem chráněným § 11 občanského zákoníku, neboť to je součástí práva na zdraví. Zjevnou bezúspěšnost uplatňování práva spatřoval v tom, že stěžovatel spatřuje neoprávněný zásah do svých osobnostních práv v tvrzeném neplnění zákonem uložené povinnosti, kterou však zákon žalovanému (Vězeňské službě České republiky) neukládá.

17. Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že stěžovatel vymezil jako základ žaloby zásahy do svého zdraví vlivem tzv. "pasivního kouření" od doby účinnosti zákona č. 379/2005 Sb. a jako předmět žaloby omluvu a náhradu nemajetkové újmy ve výši 10 000 000 Kč. Lze přitom souhlasit s odvolacím soudem v tom, že ochrana zdraví spadá do režimu § 11 občanského zákoníku, protože právě do něj prozařuje čl. 7 odst. 1 Listiny. Z tohoto pohledu je irelevantní, zda Vězeňské službě České republiky ukládá zákon č. 379/2005 Sb. nějaké další povinnosti na poli ochrany zdraví, protože do zdraví stěžovatele, který je prostorově ve výhradní dispozici orgánů Vězeňské služby České republiky, nemá být zasahováno bez ohledu na tuto speciální zákonnou regulaci. Obecné soudy tedy nebyly oprávněny se vlastní pravomoci v dané věci zříci, jak učinil soud prvního stupně, ani nebyly oprávněny (nesprávně) právní kvalifikaci základu žaloby provedené stěžovatelem přiznat fatální důsledky pro uplatněný návrh. Pokud tak učinily, pak odepřely právo stěžovatele na soudní ochranu práva na zdraví coby součásti práva na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí.

18. Ústavní soud si je přitom vědom toho, že napadená usnesení jsou formálně ryze procesní. Avšak materiálně jimi bylo rozhodnuto nejen o návrhu na osvobození od soudního poplatku, ale i o samé žalobě, neboť rozhodnutí o ní fakticky prejudikovaly. Stěží lze předpokládat, že by obecné soudy v případě zaplacení soudního poplatku stěžovatelem vyložily dotčená ustanovení ústavního pořádku a na ně navazující ustanovení podústavního práva ve věci samé jinak, než jak to učinily v napadených usneseních.

19. Ze všech shora vyložených důvodů ústavní stížnosti bylo tedy zčásti vyhověno, protože napadenými usneseními bylo zasaženo do základního práva stěžovatele podle čl. 36 odst. 1 ve spojení s čl. 7 odst. 1 Listiny tím, že obecné soudy odepřely stěžovateli právo na soudní ochranu práva na zdraví bez ústavněprávně akceptovatelného důvodu. Proto byla napadená usnesení ve výrocích týkajících se stěžovatele podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, zrušena.

20. Pokud se stěžovatel domáhal zrušení napadených rozhodnutí jako celku, byla ústavní stížnost co do zbytku zamítnuta podle § 82 odst. 1 zákona o Ústavním soudu, neboť ve vztahu ke zbývajícím výrokům, resp. částem výroků je stěžovatel osobou zjevně neoprávněnou.

V.

Akcesoria

21. Ústavní soud svým nálezem nijak nepředjímá rozhodnutí ve věci samé, protože to je věcí obecných soudů po řádně provedeném procesu.

22. Ústavní soud neshledal, že by bylo možné očekávat od ústního jednání další objasnění věci, a proto od něj se souhlasem všech účastníků upustil podle § 44 odst. 2 zákona o Ústavním soudu.

Zdroj dat je volně dostupný na <http://nalus.usoud.cz>

Elektronické verze rozhodnutí ÚS nemají autentickou povahu.